

Deníky lze považovat za důležitou součást lidského života. Zejména v dětství jsou oblíbeným prostředkem pro vyjádření pocitů a myšlenek. Pokud si dítě píše deník, je také zpravidla jeho jediným čtenářem, někdy se může po uplynutí dlouhé doby stát majetkem rodiny. Široká veřejnost se mohla setkat s vydanými deníky umělců či cestovatelů, avšak dětské deníky byly až donedávna věci veskrze soukromou. V Evropě se začaly zveřejňovat materiály, které znali krátce po druhé světové válce pouze svědci a bývalí vězňové koncentračních táborů a také malá část historiků a badatelů. S těmito materiály se objevily deníky dětí a dospívající mládeže, jež obsahovaly svědectví o jejich útlu, pronásledování a věznění. Že je tento pramen fascinující i pro veřejnost dosvědčuje rozruch, který nastal po vydání deníku dospívající dívky Anny Frankové.¹ V Čechách, už v roce 1967, vydalo nakladatelství Naše vojsko knihu *Deníky dětí*,² kde jsou publikovány deníky českých a polských dětí, vězněných v ghettech a táborech středo-východní Evropy. Po roce 2000 vychází deník Petra Ginze,³ Otty Wolfa⁴ či Věry Kohnové.⁵ Pro badatele byly publikovány úryvky deníků v některých sbornících.⁶ Lze se domnívat, že tento pramen, odkazující k jednomu z nejhrůznějších období lidských dějin, je laickou veřejností přitahován jak svou formou denních záznamů, tak faktem, že pochází od generace, která vždy měla právo na beztrestnost a důstojné životní podmínky. S dětmi však bylo nakládáno jako s vězni a trestanci. Toto porušení spravedlnosti a občanské svobody je patrné ze stránek každého dětského deníku, který se nám po válce zachoval.

Tyto prameny jsou hodnotné také pro historický výzkum, badatelé mohou díky osobním záznamům zakrýt některá bílá místa. Na druhou stranu je potřeba tento historický pramen vnímat s odstupem a porovnávat jej s faktograficky hodnověrnějšími materiály. Nicméně jsou deníky jedním ze zdrojů, které subjektivním způsobem vypovídají o situaci člověka v koncentračním táboře (v tomto případě v ghettu Terezín). Stejně tak byla malá část deníkových záznamů použita v mé bakalářské práci,⁷ v níž jsem využila i další dostupné prameny, abych tak popsala život dětí a mládeže v Terezíně. Na základě četných monografií a archivních materiálů jsem vylíčila hmotné podmínky, ve kterých vězni žili. Tím byly popsány také podmínky, ve kterých musela žít nejmladší a mladá generace vězňů. Obsáhla část o

¹ FRANKOVÁ, Anne. *Deník*. Praha: Triáda, 1991.

² HOŘEC, Jaromír (ed.). *Deníky dětí*. Praha: Naše vojsko, 1961.

³ PRESSBURGER, Chava. *Deník mého bratra*. Praha: Trigon, 2005.

⁴ WOLF, Otto. *Deník Otty Wolfa*. Praha: Sefer, 2011.

⁵ KOHNOVÁ, Věra. *Deník*. Středokluky: SUSA, 2006.

⁶ Např. FEDOROVIC, Tomáš. Deník Pavla Weinera. In: *Terezínské listy 31/2003*. Praha: Oswald, 2003. s. 63-88.

⁷ BERČÍKOVÁ, Nikola. *Děti v terezínském ghettu*. Praha: Univerzita Karlova, Husitská teologická fakulta, Ústav židovských studií, 2010. 59 s. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Lena Arava-Novotná, Th.D.

výchově dokazovala, že dětem byla věnována velká pozornost a ani při omezených možnostech neustávaly snahy o jejich výchovu a vzdělávání. Použila jsem několik písemných pramenů, které po těchto dětech zůstaly. Byly to zejména časopisy,⁸ dále nepublikovaný deník dospívající dívky,⁹ nepublikované deníkové záznamy, které po válce přechovávala jedna z přeživších vychovatelek¹⁰ a navíc vydané deníky Helgy Weissové¹¹ a Helgy Kinsky Pollakové.¹² Všechno tento podklad posloužil jako ilustrace vnímání terezínského ghetta očima dětí a mladých lidí.

Dalším důvodem, proč jsem si vybrala téma deníků z terezínského ghetta a téma holocaustu jako takového je můj osobní postoj k této problematice. Domnívám se, že odborné faktografické studie nestačí komplexně pojmut fenomén koncentračních táborů. Vedle informací o jejich účelu, provozu a dopadu je třeba nechat zaznít výpovědi obětí a svědků. Tyto výpovědi se liší a mění s dobou, ve které byly zachyceny. Všechny budou svědčit o hrůze a bolesti, ale záleží, zda zazní bezprostředně po válce nebo padesát let po ní. Přeživší si tvoří odstup, dostává se mu informací, které v koncentračním táboře nebo v těsné době po jeho osvobození nebyly k dispozici, třídí své vzpomínky a také zapomíná. Deník je unikátní svým zpřítomněním minulosti. Ten, kdo jej psal, nevěděl nic o své budoucnosti, nemohl nahlížet z perspektivy přeživšího. Deník vypovídá o konkrétních situacích a pocitech, bez možnosti nadhledu. Badatel, který má deník k dispozici, může zcela přesně vnímat situaci tak, jak ji vnímal vězeň. Zajímá – li nás dnes období holocaustu se všemi jeho aspekty, měly by nás pak také zajímat prožitky jeho obětí. Specifická doba dějin, které se dostalo četné pozornosti a na kterou má každý člověk přirozeně své otázky, vyžaduje také přístup ke specifickým pocitům a reflexi lidí, kteří toto období prožívali.

Tato práce stojí na několika myšlenkách, které se pokusím ve svém vlastním bádání obhájit a dále rozvíjet: dětské deníky, pocházející z terezínského ghetta z let 1942 – 1945, neobsahují pouze zrcadlení vnějších okolností a podmínek, ale také duševní reflexi těchto událostí. Mohlo by se říci, že děti nevnímaly události věznění v ghettu tak jako dospělí, protože byly chráněné a nebyly z rozumového hlediska schopné pochopit reálnou situaci v jejím pravém smyslu a konečném důsledku. Pro tuto studii je však důležitá teze, že právě toto děti chápaly a snažily se proti realitě bojovat svými vlastními silami. Děti, zralé na psaní deníků, si uvědomovaly pocit

⁸ *VEDEM*. Časopis. 1942 – 1944. Ghetto Terezín. APT, inv. č. 1317. Nebo *BONACO*. Časopis. 1944. Ghetto Terezín. APT, inv. č. A 1846.

⁹ BRÖSSLEROVÁ, Ruth. *Deník*. 1942 – 1945. Sběrka Terezín. ŽMP, inv. č. 324a.

¹⁰ LAUSCHEROVÁ, Irma. *Ze zápisků a pamětí terezínského čísla*. In: *Terezínské listy 14/1985*. Praha: Oswald, 1985.

¹¹ HOŘEC, Jaromír (ed.). *Deníky dětí*. s. 19-69.

¹² BRENNER-WONSCHICKOVÁ, Hannelore. *Děvčata z pokoje 28*. Brno: Barrister & Principal, 2007.

nesvobody a nejistotu spojenou s nacistickými plány ohledně jejich budoucnosti. Proto k jejich deníkům přistupuji z hlediska dvou aspektů – aspekt vědomí života a aspekt vědomí smrti. Vědomí života se v denících objevuje všude tam, kde zaznívá hlas touhy po svobodě, kde si dítě plánuje svoji životní cestu a cíle a kde vypráví o své účasti na životě, ať už kulturním, společenském, pracovním apod. Dítě v těchto podmínkách vnímá život a jak uvidíme – vědomě téměř stejnou měrou jako nevědomě. Lze tvrdit, že právě toto můžeme označit za strategii jeho přežití. Vědomí smrti je totiž v dítěti neustále přítomno, i když v některých denících to nemusí být prokazatelné, a to jak ve formě transportů na Východ tak přímým kontaktem se smrtí v ghettu. I přes tyto skutečnosti a jejich reflexi je dítě schopné dále vytvářet svůj vnitřní život a vyvíjet se. Přes nejistotu, která je v tomto případě existenciální, buduje dítě svůj život a to uprostřed místa smrti. Je třeba říci, že pocit nejistoty a strachu z budoucnosti byl spíše intuitivní, protože v tomto případě záleželo na tom, jaké informace dětem poskytovali dospělí a kolik jim toho zamlčovali. Na stránkách deníku i v osobních vzpomínkách přeživších lze vidět obě možnosti, buď toho dítě vědělo málo anebo stejně tolik, co dospělý.

Na začátku práce bude krátce zmíněna definice deníku jako takového a jeho úloha v koncentračním táboře podle článku Lukáše Havlína, publikovaném v časopise *Biograf*.¹³ Toto periodikum obsahuje příspěvky, týkající se biografické sociologie. Tento obor stojí na empirickém výzkumu (auto)biografických dat, kterých může být nepřeberné množství – v našem případě jsou to právě deníky.¹⁴ Do této teoretické části spadá také uvedení do obecné problematiky terezínského ghetta, života dětí, jejich kulturní seberealizace a morálního vlivu ghetta na děti. Kromě posledně zmiňovaného jde o upravený abstrakt mé bakalářské práce a proto zmiňuji ve zkrácené formě pouze základní informace. Druhá, praktická část bude vycházet z vlastní četby a analýzy archivních materiálů (s výjimkou deníku Hany Bořkovcové Knappové), které mám k dispozici. V závěru se pokusím své poznatky co nejzodpovědněji shrnout. Je třeba dodat, že aspekty, které jsem si při četbě deníků zvolila, jsou jedny z mnoha a že k těmto pramenům lze přistupovat různým způsobem. Můj přístup je jedním z možných a je možné, že během zpracovávání deníků vystoupí do popředí ještě další důrazné aspekty.

¹³ HAVLÍN, Lukáš. *Deník jako prostor přežití* [online].

¹⁴ Zdeněk Konopásek. *Biografická sociologie* [online].